

Mangfoldet minker

Det er sagt at dersom Charles Darwin hadde levd i dag, ville han ha vært mer opptatt av artenes utryddelse enn av deres opprinnelse. At arter dør ut og nye kommer til, er ledd i en naturlig prosess. Det bekymringsfulle i våre dager er at utryddelsestempoet er så høyt på grunn av menneskets storstilte endringer av jordas økosystemer. Arter som reduseres i antall eller mister sine leveområder på grunn av menneskelig aktivitet, kan til slutt havne på «rødlisten» over truede og sårbare arter.

Artene på jorda er i konstant konkurranse med hverandre, og at nye arter utvikles mens andre dør ut, er en selvfølgelig del av livet. Livsmiljøet er i stadig endring, og i noen perioder har endringene vært nærmest katastrofale. For 65 millioner år siden ble over halvparten av dyrartene utryddet, deriblant dinosaurerne. Lignende kriser har også forekommet tidligere i historien. Uten de store artsutryddelsene hadde livet på jorda fortsatt befunnet seg på urstadiet, hevder enkelte forskere.

Menneskelig aktivitet gjør at tempoet i artsutryddelsen i dag er urovekkende høyt. Hver eneste dag regner man med at over 100 arter forsvinner på verdensbasis. Hvis dagens utvikling fortsetter, antas det at minst halvparten av alle jordas arter vil dø ut i løpet av de neste 50-100 årene. De aller fleste artene utryddes på grunn av avskoging i tropiske områder. Men også i Norge er dyr og planters livsmiljø endret gjennom ulike inngrep i naturen, oppdyrking av områder og kjemiske utslipp. Også her til lands finnes arter som er utryddingstruet.

Rødlisten – en dødsliste for truede og sjeldne arter?

For å kunne følge med i utviklingen av arts-mangfoldet utarbeider man såkalte «rødlister» med oversikt over truede arter. Siden den første rødlisten ble publisert av Den internasjonale

naturvernunion (IUCN) i 1989, har det blitt laget flere internasjonale og nasjonale rødlistet. Den første norske rødlisten ble utgitt av Direktoratet for naturforvaltning i 1992 og er oppdatert for to artsgrupper i 1996. I 1996 omfatter oversikten i alt 1 834 arter fordelt på ulike artsgrupper og kategorier. Rødlisten skal fungere som et redskap i forvaltningen av det biologiske mangfoldet og gir grunnlag for å sette i verk tiltak for å bevare truede arter.

På den norske rødlisten finnes både arter som er truet på grunn av menneskelig aktivitet, og arter som er naturlig sjeldne i Norge. Artene på listen må ha vært registrert i Norge i løpet av de siste 150 årene. Det innebærer at for eksempel geirfuglen, som ble utryddet i steinalderen, ikke er tatt med. Listen omfatter ellers bare arter som er truet på landsbasis, slik at arter som er lokalt utryddet, men fortsatt er vanlige i andre deler av landet, ikke er med i oversikten.

Rødlisten er delt inn i flere kategorier i tråd med internasjonal praksis på området.

Kategorien utryddet omfatter arter som ikke er påvist i Norge de siste 50 årene. Kornspurv, klippedue og glente hører til blant fuglearter som er utryddet, mens dverggras og leirsoleie er eksempler på plantearter som er forsvunnet. Av pattedyr er svartrotte utryddet.

Artsgruppe	Antall arter i ulike truethetskategorier					Antall arter registrert i Norge
	Utryddet	Direkte truet	Sårbar, sjelden	I tilbakegang	Totalt	
Sopp	5	48	614	0	667	6 000
Insekt	9	15	357	158	539	ca 15 000
Karplanter	13	30	184	7	234	2 722
Moser	11	38	173	0	222	1 102
Fugler ¹⁾	6	5	25	20	56	447
Busk- og bladlav	3	5	50	4	62	400
Bløtdyr og igler	0	8	14	0	22	65
Pattedyr ¹⁾	1	1	5	15	22	84
Ferskvannsfisk	0	0	0	6	6	45
Amfibier	0	1	2	0	3	5
Krypdyr	0	0	1	0	1	5
	48	151	1425	210	1834	

¹⁾ Tall for fugler og pattedyr er oppdatert pr. november 1996. Opplysninger om øvrige artsgrupper er fra 1992.

Figur 1

Antall arter i Norge som er utryddet, truet, sårbare eller i tilbakegang.

Kategorien direkte truet omfatter arter som står i fare for å forsvinne fra norsk natur. Til denne gruppen regnes både arter som har en sterkt redusert bestand, og arter som har fått mange av sine leveområder ødelagt. Ulv og stor salamander hører med blant arter som er direkte truet. Det samme gjelder orkideen stormarihand, fjellplanten polarflokk og flere grasarter. Som direkte truet regnes også fugleartene dverggås, åkerrikse, hortulan og nordlig silde-måke. Andre eksempler er en rekke øyestikkerarter og flere arter av skivesnegl.

Kategoriene sårbar og sjelden omfatter både arter som er fátallige eller i tilbakegang på grunn av menneskelig aktivitet, og arter som ut fra naturlige forutsetninger har små bestander eller et begrenset utbredelsesområde. Arter som er fátallige og har særlige krav til leveområde, er spesielt utsatt, og de kan lett gå over i gruppen direkte truet om de utsettes for uheldig påvirkning. Både bjørn, fjellrev og jerv hører med i denne gruppen. En rekke rovfugler og ugler hører også med blant de sårbare og sjeldne artene i norsk natur, blant annet kongeørn, hønsehauk, jaktfalk, vandrefalk, hubro, snøugle og lappugle. Det samme gjelder hvitryggspett og enkelte ender og vadefugler, slettsnok, liten salamander og spissnutet frosk. I disse kategoriene finner vi også norske orkidearter, en rekke fjellplanter og planter som er knyttet til gamle slåtte- og beitemarker, og en

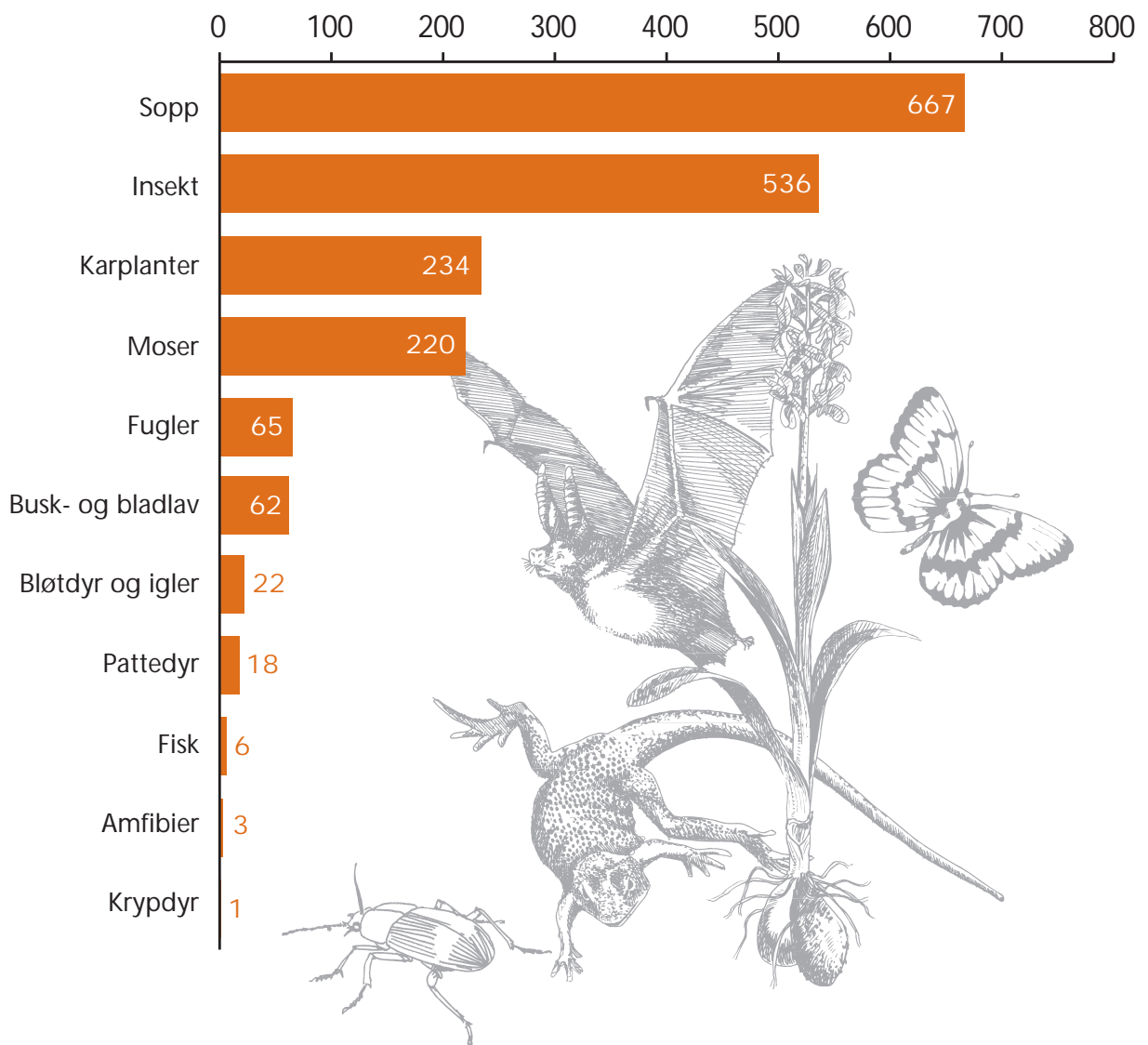
lang rekke sopp- og insektarter.

Kategorien i tilbakegang omfatter arter som har gått tilbake i antall eller utbredelse, og der det er grunn til å overvåke situasjonen. Arter som antas å være truet eller sårbare, men hvor det ikke foreligger nok kunnskap om bestands-situasjonen, er også oppført i denne gruppen. Av pattedyr hører piggsvin og alle norske flaggermusarter med i denne gruppen, mens sangsvane, lunde, trane og dvergspekk er fuglearter i tilbakegang.

Rødlisten gir ingen fullstendig statusoversikt for norske plante- og dyrearter. Best oversikt har vi over fugler, karplanter og virveldyr. For grupper som er vanskeligere å kartlegge, for eksempel alger, sopp og insekter, er kunnskapen mer mangelfull. Eksempelvis er det til i dag beskrevet ca. 15 000 insektarter i Norge, men man regner med at det finnes flere tusen arter til. Etter hvert som kunnskapsnivået øker og nye artsgrupper blir kartlagt, vil det være behov for å oppdatere rødlisten.

Mange små arter forsvinner

De fleste tenker nok på ulv og bjørn når de hører om truede arter i Norge, men mange små og unnselige planter og dyr står også i fare for å forsvinne fra norsk natur. Sopp og insekter utgjør det store flertallet på den norske rødlisten. Mange av disse artene er umulige å identifisere for andre enn fagfolk, og det er derfor

Figur 2
Truede arter i Norge.

vanskelig å skape oppmerksomhet og bevissthet om å ta vare på artene og deres leveområder. Mangelfull kunnskap om flere artsgrupper gjør også at arter kan bli utryddet før vi i det hele tatt er kjent med at de finnes.

Nærmere halvparten av truede arter i Norge finnes i skogsmiljøer og trenger gammel skog for å overleve. Gamle naturskoger med råtnende og dødt trevirke gir grobunn for en rekke mikroorganismer og insekter, som igjen skaper gode betingelser for et rikt fugleliv. Hvittryggspetten setter særlig pris på store larver som den finner i dødt og morkent trevirke. I tillegg er den avhengig av store ospetrær hvor den kan hakke reirhull. Bestandsskogbruket har redusert innslaget av lauvskog og tørre, hule trær som gir reirplass for hulerugere som ugler og

spetter, og mange av disse artene er i tilbakegang. Mange lavarter som er tilpasset et liv i gammel skog, er også truet av det moderne skogbruket. Lav vokser langsomt og er ofte lite tolerant for endringer på voksestedet. Når skogen hogges, endres lokalklimaet i skogen i tillegg til at råteved fjernes, og det gir dårligere vekstvilkår for lav og moser.

Menneskets påvirkning på økosystemene endrer ofte artssammensetningen. Arter som er tilpasset en natur i endring, generalister som kråke og løvetann, blir stadig mer vanlige, mens spesialiserte arter som setter særskilte krav til miljøet, går tilbake. Eksempler på slike spesialister er eremitten, som trenger hule eike-trær som levested; salamanderen, som trenger fisketomme dammer og vann for å yngle; og

huldrestry, som trenger stabil luftfuktighet i gammel skog for å overleve.

Norge har spesielt ansvar for en rekke arter

Arter som står oppført på den norske rødlisten, trenger ikke nødvendigvis å være truet i andre land. På samme måten kan arter som er utryd-

det eller rødlistet i andre land, fortsatt være vanlige i Norge. I internasjonal sammenheng har Norge et spesielt ansvar for arter som bare finnes i Norge eller har sin hovedforekomst her. I tillegg har vi ansvar for å ta vare på arter som omfattes av internasjonale konvensjoner og avtaler.

Les mer andre steder

Miljøtema: Truet rikdom.

Bevaring og bruk av biologisk mangfold.

Miljøverndepartementet 1993.

Green magazine: Biological diversity in Norway.

Miljøverndepartementet 1993.

Biologisk mangfold i Norge. En landstudie.

DN-rapport 1992-5a. Direktoratet for naturforvaltning.

Truete arter i Norge. Norwegian Red List.

DN-rapport 1992-6. Direktoratet for naturforvaltning.

(Ny utgave kommer i 1999).

Truete arter i Norge. Verneforslag. DN-rapport 1994-2.

Direktoratet for naturforvaltning.

Å være eller ikke være.

Om mangfold, miljø og mirakler. Naturvernforbundet 1996.

Biodiversitet og evolusjon. Biolog nr. 2-3 1994.

Biologenes interesseorganisasjon.